

monográfiájában, amelyben a fokozást teljes mechanizmusában tárta elénk mind elméleti megközelítésben, mind – a bemutatott szócikkek és leírásuk tanúsága szerint – gyakorlatban is kiválóan használható formában.

IRODALOM

- [Apreszjan] Апресян, Ю. Д. (1974): *Лексическая семантика: синонимические средства языка*. Moskva: Nauka.
- [Svedov] Шведов, Н. Ю. (1980, szerk.): *Русская грамматика*. т. 1–2. Moskva: Nauka.
- Székelly Gábor (2001): *A lexikai fokozás*. Budapest: Tinta.
- (2003): *A fokozó értelmű szókapcsolatok magyar és német szótára*. Budapest: Tinta.
- [Szuscinszkij] Сущинский, И. И. (1997): *Словарь усилительных словосочетаний русского и немецкого языков*. Moskva: Русский язык.
- [Ubin] Убин И. И. (1995): *Словарь усилительных словосочетаний русского и английского языков*. Moskva: Всесоюзный центр переводов.
- [Zsolkovszkij] Жолковский А. К. – И. А. Мельчук (1967): *О семантическом синтезе*. Moskva: Всесоюзный центр переводов.

Cs. Jónás Erzsébet – Fedoszov Viktor

Mária Farkas

Aspetti teorico-pratici della contrastività linguistica italo-ungherese

[Az olasz–magyar kontrasztív nyelvészet elméleti és gyakorlati vonatkozásai]

Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Főiskola Kiadója: Szeged, 2006. 226 p.

Farkas Mária a Szegedi Tudományegyetem Olasz Nyelv és Irodalom Tanszékének tanára, aki hosszú idő óta eredményes kutatói tevékenységet folytat az olasz–magyar kontrasztív nyelvészet legkülönbözőbb nyelvi jelenségeket érintő területein. Nem szükséges talán külön hangsúlyozni, hogy napjaink

nyelvészeti kutatásaiban mennyire fontos elvnek minősül az interdiszciplinaritás mellett a kontrasztivitás, amely mint módszer jelentős szerepet játszik az idegen nyelvek oktatásában. Nem véletlenül tartják úgy a szakemberek, hogy a kontrasztív elemzés egyidős a nyelvoktatással/nyelvtanulással. Az első ilyen természetű munka – olvashatjuk Farkas Mária monográfiájában – 1892-ben jelent meg (Charles H. Grandgent: *German and English Sounds*), a kontrasztív elemzés módszerének elindítójaként ugyanakkor az amerikai Robert Ladot tartják számon 1957-ben publikált munkája révén (*Linguistics Accross Cultures*, Ann Arbor, University of Michigan Press) (p. 29). Az azóta eltelt 50 év alatt a kontrasztív nyelvészeti kutatások nemzetközi szinten és Magyarországon is jelentős fejlődésen mentek keresztül számos nyelv vonatkozásában. Csak néhány friss példa – Farkas Mária mellett – a hazai kontrasztív kutatások tárházából: 2002-ben jelent meg Laczik Mária *Trilingvális vizsgálatok a viszonyt kifejező melléknevek körében* (Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza) című munkája, amely olasz–orosz–magyar egybevető elemzés; ugyancsak új keletű műnek tekinthető Maria Teresa Angelini és Fábíán Zsuzsanna 2005-ben kiadott *Olasz–magyar főnévi valenciászótára* (Grimm Kiadó, Szeged), amely szerves folytatása a már korábban – ugyanezen szerzők által – készített valenciászótáraknak.

A sorba szervesen illeszkedik Farkas Mária szóban forgó munkája, amely az olasz grammatikának számos – olaszul tanuló magyar anyanyelvűek számára – problematikus jelenségével foglalkozik. A könyv a szerző egyik korábban megjelent művének (*Lingue a confronto: alcuni aspetti della contrastività italo-ungherese*. Szeged, JATEPress, 2000) kibővített változata. A bevezetőn (*Prefazione*) és a bibliográfián (*Bibliografia*) túl 5 fejezetet tartalmaz, és tartalmi szempontból két jól elkülöníthető egységre tagozódik: az első egység (I. fejezet) voltaképpen a kontrasztív kutatások diakron vetületét nyújtja és a nyelvi interferencia jelenségével foglalkozik,

míg a második (II., III., IV., V. fejezet) konkrét kontrasztív alapú elemzéseket tartalmaz az olasz és a magyar nyelvi rendszer egyes meghatározott kategóriáit illetően.

Az első fejezet (*I. L'analisi contrastiva e l'interferenza linguistica*) a nyelvi interferencia eseteinek bemutatásával kezdődik. Az interferencia – mint tudjuk – befolyásolja a nyelvelsajátítás folyamatát, ezért a kontrasztív elemzés egyik alapvető gyakorlati célja az ún. negatív transzferből eredő nyelvi interferenciának a kiküszöbölése. Hogy a szerző egyik szemléletes példájával éljek, megemlítem a szórend esetét a mondatban: az olaszban – az eset kategória híján – a grammatikai alanyt és a tárgyat (amennyiben egyéb tartalmi-jelöltségbeli vonatkozásoktól eltekintünk) mindössze argumentum-pozíciójuk alapján lehet elkülöníteni, az SVO modell szerint (*Maria ama Gianni / Gianni ama Maria*); a nevek felcserélése megváltoztatja a mondat tartalmát. A magyarban a *Mária szereti Giannit* és *Giannit szereti Mária* mondatok alanya és tárgya között (a tárgyagnak köszönhetően) nincs hasonló különbség, még abban az esetben sem, ha feltételezünk bizonyos lehetséges fókuszbeli eltérést az esetek között, például: *'Giannit szereti Mária (és nem Lucát)*. Olaszul tanuló magyarok számára fontos szabály, hogy ha kiemelt tárggyal kezdjük a mondatot, akkor névmással meg kell ismételni, különben az igétől balra az alany argumentum-pozíciója lenne (*La mela, la mangia Piero*). Azért itt talán érdemes utalni arra, hogy ilyen szintaktikai konstelláció (OVS) mellett is adódhat az elemeknek egy olyan jelöltsége (markedness), amikor a tárgy névmással történő megismétlése a szabály szerint nem lehetséges (az ún. *anteposizione contrastiva* jelensége): *La 'mela, mangia Piero (non il tramezzino) = Az 'almát eszi Piero (nem a szendvicset)*; vö.: Salvi, G. és L. Vanelli: *Grammatica essenziale di riferimento della lingua italiana* (Istituto Geografico De Agostini, Le Monnier, Firenze, 1992, 185). Szintén ebben a fejezetben kap az olvasó globális képet a kontrasztív nyelvi elemzés tör-

ténetéről, annak helyzetéről Olaszországban és Magyarországon. Kiemelt hangsúlyt kap ezen a helyen a fordítás mint „transzkulturális művelet” (*operazione transculturale*), amely a fordítástudomány jeles olaszországi szaktekintélyének, E. Arcaini professzornak a koncepciója szerint nem más, mint egybevető leíró nyelvészet, amely két nyelv (anyanyelv és célnyelv) specifikus jelenségeit fogja át azért, hogy hasonlóságokat fedjen fel a két rendszer között. Az első fejezet záró alfejezete az „olasszal mint ún. második nyelvvel” foglalkozik, érinti az olasz nyelv változatait napjainkban, szól az írott és a beszélt nyelv között fellelhető lényeges különbségekről a nyelvi rendszer különböző szintjein, majd kitér az olasznak mint idegen nyelvnek az elsajátításával összefüggő módszerbeli kérdésekre (például A. Giacalone Ramat kutatásai az olasz temporális-aspektuális viszonyok elsajátítására vonatkozóan, kínaiak körében). Mint a továbbiakban látni fogjuk, Farkas Mária szóban forgó munkájában az idő- és aspektuális viszonyok kontrasztív vizsgálata kiemelt rangot kap olasz–magyar vonatkozásban is.

A második fejezet (*II. Il sintagma nominale e i determinanti in italiano e in ungherese*) a nominális szintagma (SN) és determinánsai (névelők; birtoklást, tulajdonságot kifejező melléknevek, mutató melléknevek) kérdését vizsgálja funkcionális alapon a főnév alaptagú szintagmák tipológiájában szereplő meghatározó / meghatározott (*determinante / determinato*) dichotómia szellemében, rávilágítva azokra a hasonlóságokra és különbségekre, amelyek az olasz mondatok és magyar ekvivalenseik között a fordításban tükröződnek. A fejezetben a szerző megkülönböztetett figyelmet szentel a névelők használatának, hiszen az olaszban a névelők rendszere – a hasonlóságok mellett – több vonatkozásban eltér a magyartól, használatuk elsajátítása magyar ajkúak számára igen komoly körülményt és gyakorlást kíván; gondoljunk csak a földrajzi nevekre, a személynevekre, az ún. „részelő névelő” (*articolo partitivo*) használati sajátosságaira, a „zérus névelő” (*articolo*

zero) eseteiről nem is beszélve. Példának okáért tudjuk, hogy a magyar határozatlan névelő használati köre, amint a szerző példáiból is szembetűnik, szűkebb, mint az olaszé, de olykor az olaszban is felmerülhet a probléma használatának „szemantikai következményeit” illetően. Mindezt jól nyomon követi a szerző, amikor – L. Renzi és L. Vanelli „È un ingegnere / è ingegnere (e anche fa l'ingegnere)” című tanulmányára hivatkozva – kérdést fogalmaz meg, és ezzel egy igen érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet: „Mettere o non mettere l'articolo indeterminativo davanti al sostantivo che è la parte nominale del predicato verbonominale?” (Használjunk vagy ne használjunk határozatlan névelőt az összetett névszói állítmány főnévi része előtt? – ford. tőlem, T. L.) (vö. p. 88). Tovább bonyolítva a problémát elgondolkozhatunk azon is, miképpen változik a képlet, ha az említett állítmány főnévi komponensét határozott névelő előzi meg, például: *Giorgio è l'ingegnere*. Az érdeklődő olvasó választ kaphat a kérdésre L. Renzi „L'articolo zero” (*Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive. Atti del XVII Congresso Internazionale di Studi, Urbino 11-13 settembre 1983*; a cura di Annalisa Franchi De Bellis e Leonardo M. Savoia, «Bulzoni», Roma, 1985, pp. 271–88) című tanulmányából.

A könyv harmadik fejezete (*III. Il sintagma aggettivale in italiano e in ungherese*) a melléknévi szintagma egybevető elemzésére vállalkozik mondattani és szemantikai alapon, különös tekintettel a melléknév szórendi sajátosságaira a nominális szintagma belsejében. A szerző M. Nespór nyomán megemlíti a fejezet elején, hogy az olasz nominális szintagmában jelöletlen szórendi viszonyok esetén a melléknév a főnév után áll, míg jelölt szórendnél megelőzi a főnevet (p. 93). Mint tudjuk – ahogy arra a szerző is utal a *Semantica del SA* című részben – a melléknév pre-, illetve poszt-nominális szórendje különböző szemantikai interpretációval társul: a poszt-nominális mellékneveknek szűkítő,

denotatív vagy referenciális funkciójuk van (szűkítik a főnév által jelölt jeltárgyak osztályát), míg a pre-nominális pozícióban lévők deskriptív, jelzői szerepet töltenek be, kifejezve gyakran a beszélő értékítéletét is bizonyos jeltárgyakat illetően, de hasonlóképpen a főnév elé kerülhetnek olyan melléknevek is, amelyek a jeltárgyakhoz szorosan tartozó, azok lényegéből eredeztethető tulajdonságokat jelölnek, például *ha scritto un bel libro; feroce leone; bianca neve* etc. (vö.: Salvi, G. és L. Vanelli, p. 89). (Ami a jelöltséget illeti – véleményem szerint – attól, hogy egy melléknév a főnév előtt áll, még nem biztos, hogy a komponensek szórendje jelöltté válik, hiszen az imént idézett pre-nominális pozícióban lévő mellékneveknek az adott szintagmában – szemantikai tartalmukból eredően – (*bello, feroce, bianca*) ez a „szokványos” szórendi helye, ily módon az ilyen eseteket nem tartanám igazán szintaktikailag jelölt szórendűeknek.) A melléknévi szintagma szemantikájával foglalkozó alfejezet a következő szórendi alakzatokat tárgyalja: 1.) „főnév – melléknév”; 2.) „melléknév – főnév”; 3.) a modifikátorral rendelkező melléknévi szintagmák a nominális szintagmában; 4.) több melléknévi szintagmát tartalmazó nominális szintagma szórendi vonatkozásai; 5.) melléknévi és másféle szintagmákat tartalmazó nominális szintagma szórendi vonatkozásai. A fejezetet a melléknévi szintagma mondatbeli funkcióinak az egybevető vizsgálata zárja. A szóban forgó fejezet szemléletes példamondatok támogatásával igen jól mutat rá azokra a szemantikai és mondatszerkezeti eltérésekre (és egyezésekre), amelyek a két nyelv rendszerében a melléknév szórendi helyével vannak összefüggésben. Abból a tényből, hogy a magyar melléknév szabály szerint megelőzi a főnevet, az olasz melléknév pozíciója pedig szemantikai (vagy pragmatikai) terheltség függvényében variálódhat, az következik, hogy az Eckman-féle ún. nehézségi fok (*grado di difficoltà*) megnőhet a magyar ajkúak körében az olasz melléknevek szórendi kérdéseinek elsajátítása során.

Farkas Mária könyvének negyedik fejezete (*IV. Alcuni aspetti del sistema verbale in italiano e in ungherese*) az olasz és a magyar grammatikai rendszernek talán legérdekesebb és egyben legnehezebb problémáival foglalkozik: az ige problémakörén belül alapvetően az igeidők, az igei aspektus, valamint az olasz *congiuntivo* funkcionális alapú elemzését nyújtja kontrasztív keretben. Ez a fejezet az igeidők általános bemutatásával kezdődik, majd részletesebben tárgyalja a jelen idő nem-deiktikus, majd deiktikus tartalmi vonatkozásait Tabucchi novellájából idézett példák alapján. Az ezt követő rész már az igei aspektus, a perfektivitás / imperfektivitás problematikáját mutatja be a magyarban és az olaszban, amelyről itt kissé részletesebben is szólnék. Ezt az indokolja, hogy az aspektus kategóriája a mai napig eléggé vitatott kérdés, ugyanis vannak nyelvészek, akik még az aspektus létét is tagadják. Kiefer Ferenc aspektuson a mondat belső időszerkezetét érti, és mondatszemantikai kategóriaként kezeli azt a magyar aspektusrendszert illetően (vö.: Kiefer: Az aspektus és a mondat szerkezete. In: *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, pp. 797–886). Az olasz Pier Marco Bertinetto hasonlóképpen szemantikai kategóriaként tartja számon az aspektust, utalva arra, hogy a kategória nyomai valamennyi igei rendszerben fellelhetők, függetlenül az explicit morfológiai oppozíciók meglététől, illetve hiányától (vö.: Bertinetto, P. M.: *Tempo, Aspetto e Azione nel verbo italiano*. Presso l'Accademia della Crusca, Firenze, 1986). Azok számára, akik tanultak vagy tanulnak oroszul, az aspektus fogalma nem ismeretlen, hiszen az oroszban minden ige aspektuálisan jelölt (folyamatos vagy befejezett, esetleg folyamatos és befejezett egyszerre), mely jelöltség általában az ige morfológiai felépítésében is tükröződik. Mindez nem mondható el sem az olasz, sem a magyar igeről még abban az esetben sem, ha a magyarban például az igeikötő (annak szórendje vagy éppen hiánya) némi morfológiai jelleget képes adni

a magyar aspektusnak is (*ment fel* a lépcsőn / *felment* a lépcsőn; [éppen] *készítette* a vacsorát, amikor... / *elkészítette* a vacsorát). Az olaszban az aspektuális tartalmak hordozói a különböző igeidő-formák: az *imperfetto* folyamatos tartalmat, míg a *passato remoto*, valamint az ún. összetett igeidők (általában) befejezett szemléletű eseményt közvetítenek.

Farkas Mária a *perfektivitással* és az *imperfektivitással* foglalkozó részben (p. 135) kiemeli a *passato prossimo*-t és a *passato remoto*-t mint a két múlt idejű befejezett formát, amelyek között – ahogy fogalmaz – a beszélt nyelv nem tesz lényeges különbséget, majd megemlíti, hogy a *passato prossimo* széles körben használatos mind a közeli, mind a távoli múltbeli események vonatkozásában. Ily módon a problémát csupán a *passato prossimo*, valamint az *imperfetto* közötti választás jelentheti az olaszul tanuló számára. A lényegre tapint a szerző, amikor az igeidők használatát összeköti az aspektus kérdéseivel (uo.), kivételesen mindezt a magyarra. Ugyanitt kiemelt hangsúlyt kapnak azok a nyelvi eszközök, amelyek a magyar igit befejezetté teszik: itt szól a szerző az igeikötők funkciójáról, az inchoatív akcióménység néhány jellegzetes megnyilvánulási formájáról, a magyar hátravetett igeikötő és a fókusz szerepéről, de érinti a tárgy, az alany és egyes határozói elemek kérdését is, amelyek részt vesznek a mondat aspektuális tartalmának kialakításában. Találó példákat idéz Farkas Mária, amelyek a két nyelv közötti hasonlóságokat és különbségeket is jól érzékeltetik. Megemlítjük illusztrációként a *tutto il giorno* 'egész nap' határozót, amely az olaszban – mivel „időbeli határt szab” a folyamatnak – befejezett aspektusú igit implikál; a folyamat hangsúlyozására körülírtasos változatot ajánl a szerző: *Egész nap a filmet szinkronizálták* – **Tutto il giorno doppiavano il film / Tutto il giorno non facevano altro che doppiare il film* (p. 141). Csak zárójelben jegyezném meg, hogy az oroszban például az ilyen – durativitást kifejező – határozókkal csak folyamatos alak kapcsolódhat: Фильм

дублировали *весь день* – Hanno doppiato il film *tutto il giorno* – *Egész nap* a filmet szinkronizálták (a *дублировать* = *szinkronizálni* ige az oroszban – a magyar változatához hasonlóan – kettős szemléletű, homonim alak: folyamatos és befejezett funkciót is betölthet). Az imperfektivitás kérdését elemezve a szerző az olasz imperfektív aspektus oldaláról közelítve szemlélteti a folyamatos aspektus szemantikai tartalmi elemeit, majd – a magyarból kiindulva – külön alfejezetben foglalkozik az ún. progresszív aspektussal. A fejezet második felében (4–6. részfejezet) az igeidők expresszív funkcióját mutatja be Alberto Bevilacqua egy regénye alapján, ezután az olasz *imperfetto* modális tartalmi árnyalatainak fordításbeli problémáit tárgyalja. A IV. fejezet záró része az olasz *congiuntivo* különböző szemantikai típusairól ad átfogó képet azzal a céllal, hogy feltárja az egyes szerkezetek magyarra fordításának optimális lehetőségeit, és a hasonlóságok és eltérések fényében megkönnyítse a *congiuntivo* használatának elsajátítását az olaszul tanulók számára.

A könyv ötödik fejezete (*V. Sintagma preposizionale*) a helyviszonyt kifejező prepozíciós (előljárós) szószerkezeteket veti egybe a két nyelvben az ún. *irányhármasság* (hová? – hol? – honnan?) funkcionális rendező elve alapján. Fontos hangsúlyozni, hogy a helyviszony (mint szemantikai kategória) az ige („dinamikus” vagy „statikus”) és annak determinánsa (amely adott esetben az előljárós szintagma) között létesül, tehát az ige jelentésének, szintaktikai-szemantikai arculatának („projekciós” képességénél fogva) meghatározó szerep jut a viszonyban. Farkas Mária példáiból is látható, hogy az említett kérdésnek elméleti súlyán túlmenően rendkívül nagy gyakorlati haszna van, hiszen a mindennapi nyelvhasználat bővelkedik lokális viszonyt kifejező szerkezetekben, elsajátításuk tehát alapvető fontosságú minden nyelv vonatkozásában. A kérdés kontrasztív vizsgálata éppen ezért didaktikai szempontból is jelentőséggel bír. Mindössze néhány példát

említenék: lehet, hogy a *felszállni a vonatra* – *vonaton utazni* – *leszállni a vonatról* kifejezések olasz változatai a nyelvtanulás kezdeti szakaszában sem okoznak gondot a tanulóknak, viszont a *macska kimászott az ágy alól* (p. 205) vagy éppen a *gyerek felült az ágyban* / *felült az ágyra* / *felült az ágyon* (az utóbbiak nem a szerző példái) szerkezetek – még ha nem oly bonyolultak is olaszul, csak esetleg bonyolultnak tűnnek – valószínűleg már elgondolkodtatják őket.

Összességében elmondhatjuk, hogy Farkas Mária munkája több vonatkozásban is hiánypótló mű: az elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt hasznos elemzés(ek)en túl számos új ötletet tud adni az olasz–magyar kontrasztív nyelvészet területén tevékenykedő kutatóknak, oktatóknak, egyetemi és főiskolai hallgatóknak; olyan kérdéseket érint, amelyek további kutatómunkának lehetnek elindítói más nyelvek vonatkozásában is. Funkcionális gyakorlati jellegénél fogva ugyanakkor sikerrel használhatják az olasz nyelv iránt érdeklődő tanulók a nyelvtanulás legkülönbözőbb szintjein. A könyv mennyiségi és minőségi értelemben is igen gazdag bibliográfiával zárul, amely tovább növeli szakmai értékét.

Toth László

Janet Holmes

Gendered Talk at Work

[Munkahelyi beszélgetések a társadalmi nem szempontjából]

Blackwell: Oxford, 2006. 251 p.

Janet Holmes monográfiája egy, a munkahelyi nyelvhasználatot feltáró grandiózus vállalkozásról ad hírt (Wellington Language in the Workplace Project, rövidítve: LWP). Az új-zélandi wellingtoni egyetemen 1996 és 2003 között zajló, a szerző által irányított gyűjtőmunka nagyságát jelzi, hogy ennek során huszonkét munkahelyen gyűjtöttek,